

Landestrategi for Bangladesh 2005-2009
Udkast (04.05.05)

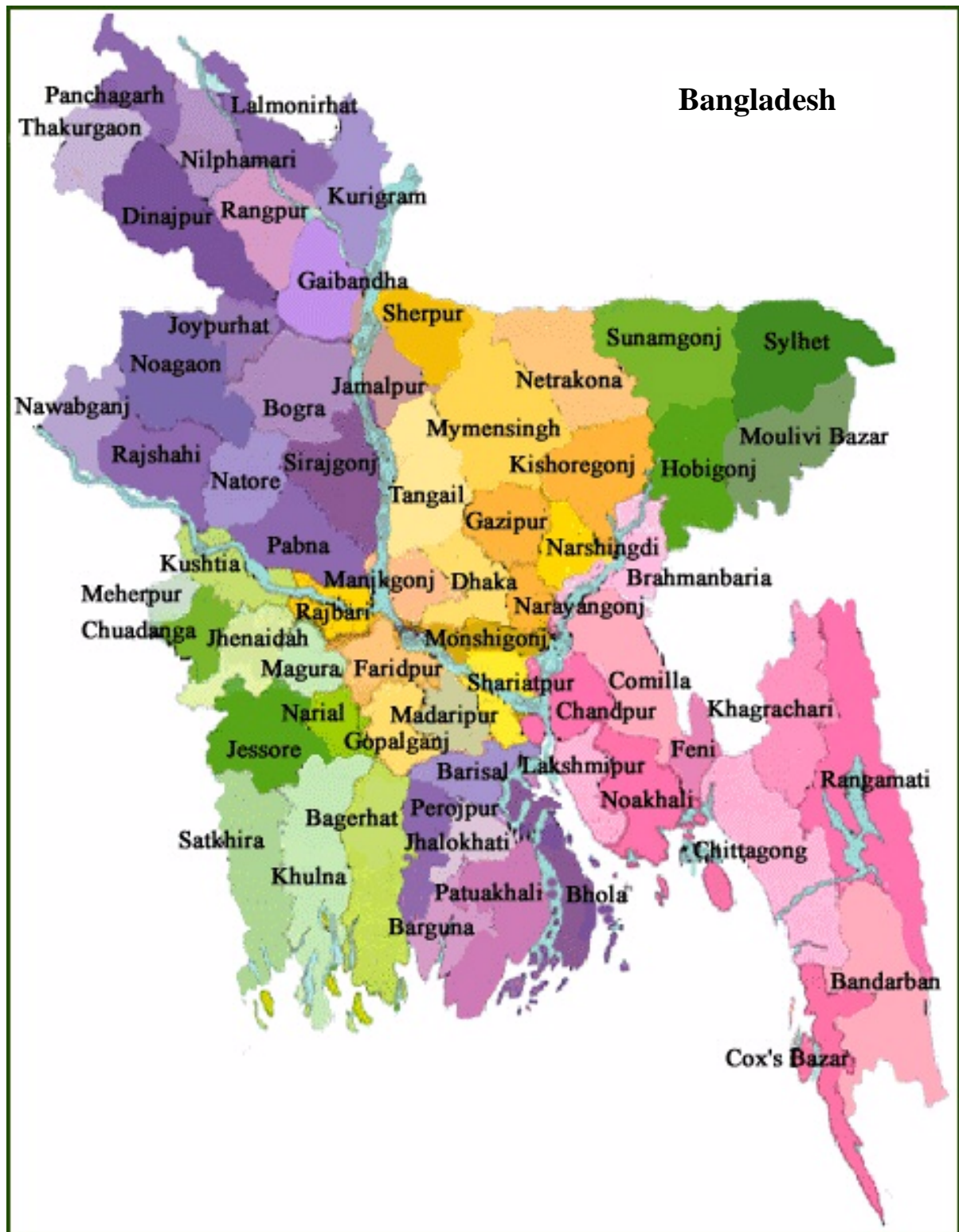
Bangladesh-Danmark

Partnerskab

- *Strategi for udviklingssamarbejdet 2005-2009*

Indholdsfortegnelse

1	Indledning	4
1.1	Danmarks udviklingspolitik	4
1.2	Bangladesh som programsamarbejdsland	4
2	Udvikling og udfordringer i Bangladesh	5
2.1	Fattigdomsanalyse	5
2.2	Den politiske, sociale og økonomiske situation	6
2.3	Den nationale fattigdomsreduktionsstrategi	11
2.4	Donorstøtte og erfaringer	13
3	Rammerne for samarbejdet	16
3.1	Overordnede formål og målsætninger	16
3.2	Strategier og prioriterede sektorer	16
3.3	Partnerskabsforpligtelser og risikofaktorer	20
3.4	Tværgående og andre prioriterede hensyn	21
3.5	Implementering	24
4	Det dansk-bangladeshiske samarbejdsprogram 2005-09	25
4.1	Landbrug	25
4.2	Vand og sanitet	27
4.3	Menneskerettigheder, demokratisering og god regeringsførelse	28
4.4	Chittagong Hill Tracts (CHT)	30
5	Anden bilateral bistand	31
5.1	Privatsektorprogrammet	31
5.2	Programmet for Blandede Kreditter	32
6	Monitorering af landeprogrammet	32
	Bilag 1: Økonomiske og sociale nøgletal for Bangladesh	33
	Bilag 2: PRSP-målsætninger og benchmarks	34

1. Indledning

1.1 Danmarks udviklingspolitik

Fattigdomsbekæmpelse er det overordnede formål med dansk udviklingspolitik. Dansk udviklingssamarbejde er målrettet mod at hjælpe fattige befolkningsgrupper ved at sikre vigtige investeringer i mennesker og fremme bæredygtig udvikling gennem fattigdomsorienteret økonomisk vækst. Danmark vil søge at fremme demokratiseringen yderligere. Kvinders deltagelse i udviklingsprocessen, et bæredygtigt miljø samt fremme af menneskerettigheder og demokrati er vigtige hensyn for dansk udviklingssamarbejde. Det er et fundamentalt princip i Danmarks udviklingspolitik at levere effektiv bistand gennem strategiske resultatorienterede indsatser med sektorprogramstøtten som det centrale omdrejningspunkt.

Danmarks bilaterale udviklingssamarbejde kanaliseres primært til en udvalgt gruppe af programsamarbejdslande, som demonstrerer vilje og evne til effektivt at fremme en langsigtet bæredygtig udvikling. De lande, som opfylder betingelserne for at modtage dansk bistand, lider under alvorlig fattigdom, men lever samtidig op til deres ansvar om at imødegå denne udfordring ved at formulere og udføre langsigtede nationale fattigdomsstrategier, samtidig med at de stræber efter at konsolidere demokratiet, respekten for menneskerettighederne og god regeringsførelse.

Partnerskab er en hjørnesten i Danmarks udviklingssamarbejde. Effektiv fattigdomsbekæmpelse kræver, at der etableres partnerskaber over en bred front såvel med de nationale og internationale aktører, som er involverede i udarbejdelse, udførelse og monitorering af programmerne, som med partnerne i udviklingssamarbejdet og andre aktører, som påvirkes af indsatsen – regeringer, den private sektor, civilsamfundet, herunder fattige og marginaliserede. Det er desuden et fundamentalt princip for dansk udviklingspolitik, at dette samarbejde baseres på samarbejdslandets egne strategier og politikker.

Denne landestrategi fastlægger principperne for Danmarks udviklingssamarbejde med Bangladesh over en 5-års periode (2005-2009) og udgør samtidig den strategiske ramme for det langsigtede partnerskab med Bangladesh.

1.1 Bangladesh som programsamarbejdsland

Bangladesh er et af verdens fattigste lande – med et BNP pr. indbygger på USD 380 det næstfattigste i Asien – og landet står overfor kæmpemæssige udviklingsudfordringer. Landet har mere end 140 mio. indbyggere og er dermed det ottende mest folkerige land i verden, med en meget høj befolkningstæthed. Halvdelen af befolkningen lever under fattigdomsgrænsen. Med en årlig befolkningstilvækst på næsten 1,5 pct. bliver indbyggerantallet forøget med næsten

2 mio. hvert år. Landets skiftende regeringer har understreget, at Bangladesh er ude af stand til at håndtere og overvinde disse udviklingsudfordringer uden bistand fra eksterne donorer.

På denne baggrund har Bangladesh været en af hovedmodtagerne af dansk bistandshjælp, siden landet opnåede uafhængighed i 1971. Det overordnede princip for dette langsigtede samarbejde har været fattigdomsbekæmpelse. Inden for det seneste årti er der tilføjet endnu en målsætning om fremme af menneskerettigheder, demokratisering og god regeringsførelse.

Bangladesh vil også i fremtiden være programsamarbejdsland for dansk udviklingsbistand. Dette skyldes, at der fortsat er behov for ekstern bistand til at håndtere de store udfordringer i landet relateret til bekæmpelse af fattigdom, forbedring af regeringsførelse og fremme af respekt for menneskerettigheder. Trods disse udfordringer har Bangladesh de seneste år oplevet en gunstig økonomisk vækst, som først og fremmest er resultat af en positiv udvikling i den private sektor, ikke mindst i landbrugssektoren. Regeringen arbejder desuden aktivt på at fjerne hindringer for vækst og fattigdomsbekæmpelse og lægger stor vægt på fattigdomsbekæmpelse i forbindelse med gennemførelsen af nationale politikker.

Landestrategien bygger på de erfaringer, der er opnået gennem det langvarige udviklingssamarbejde mellem Danmark og Bangladesh, og er blevet til gennem en konsultationsproces baseret på Bangladesh's udviklingsprioriteter og Danmarks politik for udviklingssamarbejde.

2 Udvikling og udfordringer i Bangladesh

2.1 Fattigdomsanalyse

I 1990'erne opnåede Bangladesh en sund økonomisk vækst og lav inflation. I gennemsnit voksede BNP pr. indbygger med ca. 3 pct. årligt, og i løbet af de sidste fem år nåede væksten pr. år helt op på 5 pct. Denne gunstige situation har gjort Bangladesh i stand til at gøre fremskridt mht. fattigdomsbekæmpelse. Mellem 1991-92 og 2000 faldt den andel af befolkningen, der lever under fattigdomsgrænsen (2.122 kalorier) med ét procentpoint om året fra 59 til 50 pct., og stærkest i byerne. Den dybe fattigdom blev dog reduceret forholdsvis mere i landdistrikterne end i byerne.

Til trods for denne positive udvikling er antallet af fattige, som lever under fattigdomsgrænsen steget. Arbejdsløsheden er tillige steget med 3,3 pct. årligt gennem de sidste ti år. Ca. 65 mio. mennesker lever i dag under fattigdomsgrænsen, heraf 55 mio. på landet. Den hastige urbanisering vil betyde, at der i år 2015 bor yderligere 20-25 mio. mennesker i byerne. Heraf forventes ca. 20 mio. at være fattige, hvilket vil bringe det samlede antal fattige mennesker i byerne op på mindst 30 mio.

Kvinder og børn rammes hårdere af fattigdommen end mænd. Når mændene søger ind til byerne, kommer arbejdsstyrken i landdistrikterne hovedsageligt til at bestå af kvinder. Næsten alle (95 pct.) husstande med en kvindelig hovedforsørger skønnes at leve under fattigdomsgrænsen og heraf klassificeres 40 pct. som ekstremt fattige. Omkring en fjerdedel af befolkningen med en indkomst over fattigdomsgrænsen er også i fare for at synke tilbage i fattigdom som følge af pludselige indkomststab eller andre eksterne påvirkninger, som f.eks. sæsonbetonede underskud, naturkatastrofer eller sygdom hos husstandens forsørger. Mange husstande på landet mangler hvert år mad fra september til november, hvor udgifterne relateret til sygdomme topper. Overlevelsestrategierne bliver stadig mere komplekse. Landbefolkningen er ofte afhængig af arbejde udenfor landbruget og søger derfor ind mod byerne for at forbedre deres tilværelse.

Desuden findes enklaver med udbredt fattigdom, hvor landbrugsmulighederne er begrænsede, f.eks. i lavtliggende regioner udsat for floderosion, samt i Chittagong Hill Tracts (CHT).

2.2 Den politiske, sociale og økonomiske situation

Demokratisering, regeringsførelse og menneskerettigheder

Efter 16 års militærdiktatur blev parlamentarisk demokrati genindført i 1991, og der har siden været gennemført flerpartivalg med regelmæssige mellemrum. Det politiske miljø domineres imidlertid af konfrontationer mellem de større politiske partier. Som følge heraf møder oppositionen ofte ikke op i parlamentet, hvilket reelt hindrer demokratiet i at fungere mellem valgene. Landets grundlov sikrer respekt for menneskerettighederne, og der er vedtaget lovgivning om dannelse af en antikorrupsionskommission samt en ombudsmandsinstitution. Den politiske vilje til at føre lovgivningen ud i livet er dog meget begrænset.

Svag regeringsførelse og ineffektivitet i den offentlige forvaltning er fortsat kilde til bekymring og udgør en af de vigtigste hindringer for vækst. Uforudsigelige politiske, institutionelle og retlige forhold forårsager høje transaktionsomkostninger og hæmmer privat initiativ og dermed højere vækstrater. Verdensbanken skønner, at de årlige vækstrater ligger 2-4 pct. under potentialet på grund af den omfattende korruption.

Den mangelfulde demokratiske proces har en direkte negativ effekt på embedsmændenes ansvarlighed, de offentlige institutioners gennemsigtighed og den folkelige medbestemmelse, som er nødvendig for at sikre en rimelig fordeling og effektiv ressourceanvendelse. Regeringen erkender, at korruption er en afgørende hindring for god regeringsførelse, og at landet ikke uden bedre regeringsførelse kan få fuldt udbytte af strukturreformer eller opnå en væsentlig reduktion af fattigdommen. Der er taget vigtige initiativer til at stramme op på den økonomiske styring og de offentlige udbudsregler, ligesom der nu finder en adskillelse sted mellem regnskabsførelse og revision. Vedtagelsen i parlamentet af

den nødvendige lovgivning for etableringen af en antikorrupsionskommission i november 2004 er yderligere en positiv udvikling, om end det stadig i høj grad er uklart, hvorvidt kommissionen vil komme til at fungere uafhængigt af regeringen.

Regeringen har iværksat adskillige reformer med henblik på at forbedre den offentlige sektors effektivitet, herunder et præstationsbaseret forfremmelses-system, en tilpasning af antallet af offentligt ansatte, en personalerationaliseringsplan og samordning af ministerier for at minimere overlappning af funktioner og for at sikre en effektiv anvendelse af personaleressourcerne. Der er også tegn på, at beskudte, men vigtige reformer er ved at vinde fodfæste på andre områder. For eksempel har mediedækningen af problemer relateret til regeringsførelse og civilsamfundsorganisationers arbejde for samfundsoplysning bidraget til den offentlige debat om normerne for god regeringsførelse og dermed øget befolkningens forventninger.

Det går dog stadig langsomt med reformerne i den offentlige sektor, bl.a. på grund af skiftende regeringers og centraladministrationens manglende vilje til at gennemføre reformer med beslutsomhed samt en tilbøjelighed hos nye regeringer til drastisk at ændre, eller helt opgive, programmer iværksat af den foregående regering. Derfor får reforminitiativer sjældent tilstrækkelig tid til at slå rod. Situationen forværres af den uvilje mod forandring man finder blandt offentligt ansatte, på grund af en generel utryghed ved ændringer og manglende viden om disse, begrænsede institutionelle og menneskelige ressourcer samt politisk indblanding. Dertil kommer ikke mindst fraværet af organiserede civilsamfundsgrupper som nedefra kan øve et konstant pres for gennemførelse af reformer.

Bangladesh har en stærkt centraliseret offentlig forvaltningsstruktur. Dette fremhæves ofte som en af hovedårsagerne til det dårlige serviceniveau overfor befolkningen og den offentlige sektors og politikernes mangel på lydhørhed overfor fattigdomsproblemerne. Til trods for adskillige politiske løfter om at fremme decentralisering er der ikke taget afgørende skridt i denne retning. Oplagte initiativer kunne være støtte til en deltagerorienteret styring af skoler, vandforsyning og sanitet i lokalsamfundene.

Bangladesh har ratificeret de fleste internationale menneskerettigheds-konventioner, og grundloven garanterer de fundamentale menneskerettigheder. Men i praksis er respekten for og sikringen af menneskerettighederne ringe. Borgerlige og politiske rettigheder bliver ofte krænket, og økonomiske og sociale rettigheder bliver for en stor del ikke opfyldt.

Manglende lov og orden udgør et stadig mere alvorligt problem, og magtmisbrug udøvet af embedsmænd, politi og lokale eliter eller grupper af organiserede kriminelle breder sig uhemmet. Denne situation skader specielt de fattige, især kvinderne, idet den hæmmer deres bevægelsesfrihed og dermed deres muligheder på arbejdsmarkedet. Der forekommer fortsat udbredte krænkelser af menneskers sikkerhed. Politisk motiverede angreb, arrestation og tortur af

menneskerettighedsaktivister, journalister og oppositionspolitikere, dødsfald blandt varetægtsfængslede, vold overfor minoriteter, tilskyndelse til sekterisk vold og religiøs ekstremisme flourer stadig. Regeringen har for nylig nedlagt forbud mod alle Ahmadiyya Muslim Jamaats publikationer, hvilket strider mod menneskerettighederne og denne religiøse gruppes grundlovssikrede ret til at praktisere deres religion frit og uden indblanding. De seneste måneder er den politiske vold taget til med – endnu uopklarede - bombeattentater mod oppositionen.

Der er dog taget visse skridt til at styrke lov og orden og forbedre menneskers sikkerhed. En landsdækkende kampagne mod kriminalitet ledet af hæren fra oktober 2002 til januar 2003 har vist, at kriminalitet kan bremses. Men en lov om fritagelse for strafansvar, som beskytter militært og andet sikkerhedspersonel mod retsforfølgelse ved civile domstole har givet anledning til stærk international kritik.

Den fattige del af befolkningen har særdeles vanskeligt ved at forsvare deres rettigheder. Retssystemet er ineffektivt, korrupt og overbebyrdet, domstolene er underbemandede og forudindtagede, procedurerne er besværlige, og det er svært at få adgang til domstolene. Den omfattende korruption, aftalt spil mellem embedsmænd og kriminelle, manglende ansvarlighed og en meget lav kapacitet i de institutioner, som skal håndhæve loven, reducerer retssikkerheden yderligere. Regeringen har foreløbig ikke etableret en menneskerettighedskommission, selvom den har afgivet valgløfter herom.

Den forværrede situation inden for lov og orden, menneskerettighedskrænkelser, konfrontationspolitik, en ineffektiv offentlig sektor og den udbredte korruption udgør betydelige hindringer for udviklingen. Det er således i høj grad påkrævet, at regeringen gør en hurtig og målrettet indsats for at fremme god regeringsførelse og tage hånd om de mange problemer.

Den sociale udvikling

”Human development” indikatorerne for Bangladesh viser store fremskridt, selvom der stadig er enorme udfordringer. På UNDPs ”Human Poverty Index” (HPI) faldt Bangladesh fra 47 pct. i 1993-94 til 36 pct. i 2000. Der er også sket en imponerende reduktion af spædbørnsdødelighed og underernæring af børn, selvom begge dele stadig ligger på et alt for højt niveau. Antallet af børn, som indskrives i grundskolen, er steget betydeligt, og der er større lighed mellem antallet af indskrevne piger og drenge såvel i grundskolen som i de højere klasser. Disse forbedringer er vigtige skridt hen mod en opfyldelse af visse af 2015 Målene (MDGs).

Det er nu blandt de væsentligste udfordringer at øge adgangen til rent vand, især i kystbæltet og i Chittagong Hill Tracts, som er ringere stillet end resten af landet. Visse steder må flere end 200-300 mennesker deles om en enkelt vandkilde. Installationsomkostningerne er høje, og det er ofte nødvendigt at rense vandet, på grund af stor saltholdighed og høje koncentrationer af arsenik og andre skadelige

stoffer. Desuden er adgangen til sanitet stadig på et lavt niveau. Kendskabet til sammenhængen mellem vand, sanitet, god hygiejne og godt helbred er generelt begrænset. Utilstrækkelig sanitet og hygiejne udgør fortsat et alvorligt sundhedsproblem, som er skyld i næsten 25 pct. af dødsfaldene blandt børn under fem år.

Derudover er den generelle fattigdom, som allerede nævnt, stadig meget høj, og Bangladesh rangerer i 2004 som nummer 138 ud af 177 lande på UNDP's Human Development Index. Visse geografiske områder og etniske minoriteter har særligt vanskelige forhold og specielle udviklingsbehov, heriblandt de oprindelige folk i Chittagong Hill Tracts.

Chittagong Hill Tracts

Situationen i Chittagong Hill Tracts (CHT) udgør et særligt problem. Fattigdommen blandt de oprindelige folk er større end i andre dele af landet. Befolkningen lider under menneskerettighedskrænkelser og diskrimination, og kun enkelte punkter i fredsaftalen for området fra 1997 er opfyldt. En fortsat indsats for at sikre fred og fremme stabilitet er en forudsætning for den socioøkonomiske udvikling i området. Det er afgørende at fremskynde gennemførelsen af fredsaftalen og få løst de mest presserende problemer, som f.eks. spørgsmålet om jordrettigheder. Desuden må adgangen til de serviceydelser, som er til rådighed i resten af landet, udbredes til CHT. Det gælder både uddannelse, sundhedsvæsen, rent vand og sanitet.

Den økonomiske udvikling

De økonomiske fremskridt i Bangladesh har været omfattende i de senere år. En fortsat stabil vækst i produktion og effektivitet, især i landbrug og industri forventes at føre til en vækstrate på 5,5 pct. af BNI i 2004. Årsagen til den store vækst er udviklingen indenfor fremstillingsindustrien, især tøj- og tekstilproduktion, samt landbrugets rekordhøst gennem en årrække. Vækstraterne for 2004 kan imidlertid blive nedjusteret på grund af alvorlige oversvømmelser. Generelt er økonomien stabil. Til trods for et voksende handelsunderskud viser betalingsbalancen stadig overskud, ikke mindst på grund af store og voksende overførsler fra bangladeshiske emigranter. Underskuddet på statsbudgettet er generelt stabilt og noget lavere end forventet, fordi utilstrækkelig implementeringskapacitet har vanskeliggjort gennemførelsen af det årlige udviklingsprogram. Den eksportorienterede produktion viser fortsat tegn på ekspansion, men ophøret af kvotesystemet under den såkaldte Multi-fiber aftale kan forventes at påvirke væksten negativt. Fremover vil Bangladesh imidlertid få told- og kvotefri adgang til EU's marked gennem EU's Everything but Arms-initiativ (EBA) for verdens ca. 50 mindst udviklede lande.

De makroøkonomiske resultater kan tilskrives den række af reformer, som blev indført i begyndelsen af 1990'erne for at forbedre den finanspolitiske situation på længere sigt og for at stabilisere økonomien: i) indsats for forøget skatteprovenu, ii) forhøjede priser på gas, elektricitet og brændstof, iii) yderligere lukninger eller privatiseringer af statsejede virksomheder, og iv) en omstrukturering af

banksektoren. Reformerne har skabt et solidt grundlag for en intensivning af fattigdomsbekæmpelsen.

Bangladesh vil have behov for vedvarende årlige vækstrater på mindst 7 pct. af BNP over de næste ti år, hvis landet skal blive i stand til at afhjælpe sine udviklingsproblemer og opfylde PRSP'ens målsætninger for bekæmpelse af fattigdommen. I juni 2003 vedtog regeringen for første gang en økonomisk udviklingsplan for de kommende år. Planen, som underbygger regeringens fattigdomsbekæmpelsesstrategi, er baseret på en forøgelse af væksten i BNP fra 5,3 pct. i 2003 til 6,0 pct. i 2006. Skønt dette er muligt, må det forudsættes, at der sættes mere fart på strukturreformerne og at den makroøkonomiske situation forbliver stabil. Udover allerede iværksatte initiativer, må også den globale integration fremmes, ikke mindst ved hjælp af handelsreformer og tiltrækning af udenlandske direkte investeringer, styrkelse af uddannelse og udvikling af infrastrukturen, forbedring af regeringsførelsen og styrkelse af retssikkerheden samt skabelse af et gunstigt miljø for udviklingen af den private sektor. Desuden vil fortsat ekstern støtte være afgørende for at kunne konsolidere og fremme reformprocessen og hjælpe økonomien frem mod bedre vækstmuligheder.

Erhvervsklimaet i Bangladesh

Siden begyndelsen af 1990'erne har regeringen vedtaget en række policy-foranstaltninger for at fremme udviklingen af den private sektor og øge tilgangen af udenlandske direkte investeringer (FDI) i landet. Bangladesh tilbyder den måske mest liberale FDI-ordning i Sydasiens uden krav om forhåndsgodkendelse eller grænser for ejerskab eller restriktioner for hjemtagelse af profit og indtægter. Regeringsinitiativet "Export Processing Zone" (EPZ) har tiltrukket udenlandske investorer med henblik på etablering af arbejdskraftintensive eksportorienterede industrier. Syv lande, herunder Japan, Korea, Taiwan og Malaysia, har flyttet arbejdskraftintensive industrier til disse EPZ'er.

Ikke desto mindre har landet haltet bagefter de omkringliggende lande, når det drejer sig om at tiltrække FDI. Hovedårsagerne til den lave investeringsrate skal findes i landets dårlige image, bureaukrati og korrupsion, underudviklet infrastruktur, dårlig ledelse af havnene, mangelfuldt retssystem, mangel på faglærte arbejdere, politisk uro og den utilfredsstillende lov-og-orden situation.

Bangladesh har brug for et erhvervsklima, der kan tilskynde iværksættere til at skabe arbejdspladser og øge væksten i den private sektor. Halvdelen af landets BNP genereres i øjeblikket i servicesektoren, selvom næsten to tredjedele af landets arbejdsstyrke er beskæftiget i landbrugssektoren. Men Bangladesh har i de senere år påbegyndt bevægelsen fra en landbrugsbaseret til en industribaseret økonomi, og de politiske partier er enige om, at den private sektor er drivkraften for fremtidig vækst.

I Verdensbankens opgørelser over vanskelighederne ved at starte virksomhed klarer Bangladesh sig godt sammenlignet med andre såkaldt mindst udviklede lande. Officielt kræver det otte procedurer, i gennemsnit 35 dage og koster 91 pct.

af BNP per indbygger for en iværksætter at starte en virksomhed. Der er ingen krav om, at en iværksætter skal deponere kapital i en bank, før registreringen starter, og hvad angår effektiv håndhævelse af kontrakter placerer Verdensbanken Bangladesh relativt godt.

Der er imidlertid også alvorlige hindringer for et godt erhvervsklima. Ifølge Verdensbankens indikatorer er det forholdsvis vanskeligt at opnå kredit og renterne er meget høje, ligesom beskyttelsen af investorer (udtrykt ved de lovmæssige krav til offentliggørelse af informationer over for investorer) er forholdsvis dårlig. Såfremt Bangladesh retter op på dette og får forbedret den politiske stabilitet, lov-og-orden situationen samt begrænset korruptionen og bureaukratiet, kan landet blive en interessant destination for udenlandske investorer.

2.3 Den nationale fattigdomsreduktionsstrategi

En foreløbig fattigdomsreduktionsstrategi (i-PRSP) – ”A National Strategy for Economic Growth, Poverty Reduction and Social Development” – blev efter en konsultationsproces offentliggjort af regeringen i marts 2003. Efter offentliggørelsen af i-PRSP'en blev fire strategier fastlagt for at udbrede det politiske ejerskab i den videre formulering af PRSP'en. Strategierne omfattede (i) etablering af en ”National Steering Committee” under forsæde af premierministerens kontor, (ii) etablering af et ”National Poverty Focal Point” til at fungere som sekretariat i formuleringsprocessen, (iii) nedsættelse af 12 tematiske arbejdsgrupper til forberedelse af input til formuleringsprocessen, og (iv) gennemførelse af regionale konsultationer med repræsentanter fra et bredt udsnit af samfundet, herunder lokale valgte ledere og græsrodsorganisationer. Udkastet til den egentlige PRSP blev offentliggjort den 10. januar 2005.

Det er endnu for tidligt at vurdere graden af ejerskab til fattigdomsreduktionsstrategien. PRSP'en har endnu ikke været behandlet i Parlamentet, og det er usikkert, i hvor høj grad regeringsledelsen føler sig forpligtet af strategien. Der udestår således at sikre national konsensus bag strategien samt en forpligtelse til at prioritere og gennemføre de reformer, som er centrale for effektiv fattigdomsbekæmpelse.

PRSP-udkastet er baseret på 2015 Målene og udstikker en tre-årig makroøkonomisk plan, der med offentlige midler skal søge at opnå følgende mål senest i 2015: (i) halvere antallet af mennesker, som lever under fattigdomsgrænsen; (ii) sikre grunduddannelse til alle; (iii) eliminere uligheden mellem kønnene både indenfor grunduddannelse og den højere skoleuddannelse; (iv) reducere dødeligheden blandt spædbørn og børn under fem år med 65 pct.; (v) halvere gruppen af underernærede og fjerne uligheden mellem piger og drenge for så vidt angår underernæring samt (vi) reducere dødelighed i forbindelse med fødsel med 55 pct.

PRSP'ens målsætninger er mere ambitiøse end 2015 Målene, idet år 2002 sættes som udgangspunkt for udviklingsmålene, frem for 1990. Strategien forudsætter, at hvis antallet af mennesker, der lever i ekstrem fattigdom, skal halveres mellem 2002 og 2015, skal økonomien fortsat udvise en BNP-realvækstrate på mindst 7 pct. pr. år. Samtidig skal tempoet for fattigdomsreduktionen sættes op fra 1,5 pct. pr. år, som det var tilfældet i 1990'erne, til 3,3 pct. pr. år i denne periode.

PRSP-udkastet erkender, at årsagerne til fattigdom er komplekse og flerdimensionale, hvorfor der også er brug for en flerdimensionel strategi til fattigdomsbekæmpelse: "All routes to achieving poverty reduction matter". For at indfri visionen om fattigdomsbekæmpelse, identificeres fire strategiske blokke: (i) Forstærket fattigdomsorienteret vækst; (ii) styrkelse af økonomiske sektorer centrale for den fattigdomsorienterede vækst; (iii) indførelse af effektive sikkerhedsnet og målrettede programmer til beskyttelse af de fattige, samt (iv) styrkelse af den menneskelige udvikling gennem uddannelse, sundhed, sanitet og rent drikkevand, ernæring og social omsorg. I tillæg hertil defineres fire prioritetsområder til understøttelse af disse strategiske blokke, nemlig: (i) sikring af deltagelse, social inklusion og adgang til indflydelse for alle grupper og klasser i samfundet; (ii) fremme af god regeringsførelse gennem gennemsigtighed, ansvarlighed og retssikkerhed; (iii) fremme en effektiv levering af serviceydelser, specielt til den fattige del af befolkningen; samt (iv) hensyn til miljøet og langsigtet bæredygtig udvikling.

For at sætte regeringen i stand til at monitorere udviklingen hen imod opfyldelsen af de nationalt bestemte mål for fattigdomsbekæmpelse, har man udarbejdet detaljerede rammer for fattigdomsmonitorering og evaluering. Monitoreringsfunktionerne omfatter dels en årlig landerapport om udviklingen i UNDP's "Human Development Index" udarbejdet af Bangladesh Institute of Development Studies (BIDS) siden 2000, og dels oversigter over husstandslevestandarden/-fattigdomsniveauet, udarbejdet hvert andet år af det nationale statistiske bureau. Det forventes, at de eksisterende statistiske undersøgelsesinstrumenter vil blive yderligere forbedret med henblik på en periodisk frembringelse af data, og at disse vil blive revideret så de tilpasses monitoreringen af de nationale målsætninger under PRSP'en.

For at fremskynde implementeringen af fattigdomsreduktionsstrategien er udarbejdet et "Mid-Term Macro-economic Framework" for finansårene 2004-2007 (juli 2004-juni 2008). Indenfor en kortere årrække forudses en acceleration af BNP-realvæksten til 6,0 pct. i finansåret 2006 (juli 2006-juni 2007) og siden til 6,5 pct. i finansåret 2007 (juli 2007-juni 2008). Desuden må regeringen markant øge statens indtægter som andel af BNP for at kunne finansiere den stigende del af de offentlige investeringer via indenlandske ressourcer. For at kunne nå vækstmålene, er de indenlandske brutto-investeringer forudset til at stige fra 24,2 pct. af BNP i finansåret 2004 (juli 2004-juni 2005) til 27,5 pct. i finansåret 2007. Et tre-årigt rullende investeringsprogram (TYRIP) skal gøre fattigdomsreduktionsstrategierne og 2015 Målene operationelle for perioden dækkende finansårene 2005-2007.

Ifølge den uafhængige vurdering af Bangladesh's økonomi for finansåret 2003-2004, gennemført af Centre for Policy Dialogue (CPD), synes de fleste målsætninger i det såkaldte "Mid-Term Macro-economic Framework" for i-PRSP'en på vej til at blive opfyldt. Undtagelser er finansiering og implementering af regeringens investeringsbudget og det årlige udviklingsprogram samt måltallene for inflation.

Trods den positive udvikling i Bangladesh's økonomi, bliver det en stor udfordring at tilvejebringe tilstrækkelig finansiering af landets fattigdomsreduktionsstrategi. Det anslås således, at regeringen årligt vil mangle USD 2,0 mia. til investeringer, hvis PRSP'en skal gennemføres i sin helhed. Forværring af lov-og-orden situationen, et dårligt fungerende politisk system, svag regeringsførelse, korrupsion, ineffektiv skatteopkrævning, borgernes voksende usikkerhed, en skrantende infrastruktur og høje omkostninger i forbindelse med at drive forretning er stadig faktorer, som gør det meget vanskeligt for landet at nærme sig de 7-8 pct. vækst i BNP, der anses for nødvendige, hvis målsætningerne i PRSP'en og 2015 Målene skal opfyldes.

2.4 Donorstøtte og erfaringer

Støtte og harmonisering

Bangladesh modtager i øjeblikket ca. USD 1,2 mia. pr. år i ekstern bistand (svarende til ca. USD 6,7 pr. indbygger). Det er meget lavt sammenlignet med andre lande på samme udviklingsniveau. Udviklingsbistanden forudses at beløbe sig til ca. 45 pct. af det årlige udviklingsprogram i 2004-2005 sammenlignet med 85 pct. i midten af 1990'erne. Bistanden udgør i dag mindre end 2 pct. af BNP. Pengeoverførsler fra bangladeshere der arbejder i udlandet, som beløber sig til ca. USD 3 mia., samt brugen af handelskreditter har for en stor del erstattet den reducerede bistandshjælp. En betydelig del af donorbistanden kanaliseres gennem private organisationer.

I 2001-2002 var de større bilaterale donorer Japan (USD 309 mio.), UK (USD 113 mio.), USA (USD 102 mio.), Holland (USD 44 mio.) og Danmark (USD 40 mio.). De større multilaterale donorer omfatter Verdensbanken (USD 307 mio.), Den Asiatiske Udviklingsbank (USD 179 mio.) og Europakommissionen (USD 49 mio.)¹

I løbet af 1990'erne var der en nedgang i den eksterne bistand, først og fremmest på grund af lav absorptionskapacitet, utilstrækkelige politiske reformer, en ineffektiv administration samt øget tilgang af private økonomiske midler. I de senere år er denne tendens dog vendt, især på grund af en række store donorerers øgede støtte til økonomiske reformer, især fra Verdensbanken og Storbritannien.

---

¹ OECD/ DAC-tal. De angivne beløb udgør gennemsnitstal for bruttosummen af den statslige udviklingsbistand i 2001-2002.

Den bangladeshiske regering har foreløbig ikke påtaget sig en ledende rolle i koordineringen af den eksterne bistand. Denne koordinering sker først og fremmest gennem en lokal donorgruppe, Local Consultative Group (LCG), koordineret af Verdensbanken. Heri deltager både bilaterale og multilaterale donorer, mens regeringsrepræsentanter deltager i tematiske diskussioner efter behov. De nationale samarbejdspartnere er i mange tilfælde ikke tilstrækkeligt kompetente til at forberede, forhandle og implementere projekter. Resultatet er, at der stadig er visse bistandsområder, hvor indsatserne i betydelig grad styres af donorerne og med udgangspunkt i donorerens udviklingsprioriteter. Der er imidlertid en voksende forståelse hos regeringen for nødvendigheden af at styrke den nationale institutionelle kapacitet til at lede donorkoordineringen og dermed styrke det nationale ejerskab og ansvarlighed.

Med offentliggørelsen af PRSP'en er der imidlertid opstillet nye rammer for samarbejdet. Alle donorer er i øjeblikket ved at justere deres bistandsprogrammer, så de får direkte fokus på de prioriteter og mål for fattigdomsbekæmpelse, som er formuleret i PRSP'en. Ved hjælp af PRSP'en vil det være muligt for donorerne (heriblandt Danmark) at harmonisere indsatserne med henblik på at bidrage mere effektivt til opfyldelsen af de mål, der er formuleret i PRSP'en.

Resultater og erfaringer

De reviews og evalueringer, som er blevet gennemført i løbet af den sidste strategiperiode, viser generelt, at den danske bistand har haft en positiv effekt. Programmerne har haft betydelig positiv indvirkning på levevilkårene for de fattige, styrket infrastrukturen, fremmet fattigdomsorienteret økonomisk vækst, og bidraget til implementering af menneskerettighedsaktiviteter og udvikling af fattigdomsorienterede politikker, systemer og mekanismer.

En evaluering fra 2001 af Noakhali Rural Development Project (NRDP), som blev gennemført i det sydøstlige Bangladesh fra 1978 til 1992, påviste en positiv effekt af projektet. I de fjorten år projektet varede, blev anvendt næsten DKK 400 mio. med henblik på at udvikle Noakhalis infrastruktur, landbrug, fiskeriressourcer, at skaffe jobs til de fattige i landdistrikterne, udvikle kooperativer på landet, forbedre kvindernes position samt at tilbyde undervisning til alle. Evalueringen konkluderede, at projektet havde opfyldt sine mål. Infrastrukturkomponenten var særlig vigtig for at fremme den økonomiske vækst, og 350.000-400.000 mennesker fik direkte gavn af de forskellige projektkomponenter. Danidas fokus på at hjælpe kvinder havde en positiv virkning både på deres økonomiske udbytte og på deres status i samfundet. Evalueringen fremhævede desuden behovet for at kombinere den nationale bistand til udvikling af strategier og kapacitetsopbygning med den direkte fattigdomsbekæmpende indsats for at sikre bæredygtighed og en forstærket effekt af udviklingsindsatserne. Denne tilgang har karakteriseret den danske bistand til Bangladesh i de senere år og vil også præge den danske indsats i de kommende år.

Den danske bistand til landbrugssektoren i den sidste strategiperiode har bidraget væsentlig til at øge produktionen og indkomsten i landbruget og fiskeriet, forbedret fødevarer sikkerheden og reduceret sårbarheden for mere end en million fattige husholdninger, ligesom den har bidraget til markant at reducere antallet af underernærede børn og dødeligheden for spædbørn og børn under fem år. Mere end en halv million fattige bønder har fået undervisning i nye produktionsmetoder, og den samlede vækst i produktionen har forøget bøndernes og fiskernes indkomst med mere end DKK 400 mio. i løbet af de seneste fire år.

Bistanden til vand- og sanitetssektoren har skaffet ca. halvanden million mennesker på landet adgang til rent vand og bedre sanitet, ligesom mere end to millioner mennesker har modtaget undervisning om god hygiejne og sundhed. Titusinder af marginaliserede kvinder har fået job og en mindre personlig opsparring gennem den danske bistand til infrastruktursektoren, hvor kvinder har deltaget i anlæggelsen af 145 kilometer biveje. Derudover har sektorprogrammet renoveret og delvis anlagt yderligere 40 kilometer regionale veje. Udvidelsen af infrastrukturen har skaffet bedre adgang til markeder og byer for en landbefolkning på ca. to millioner mennesker.

Aktiviteterne til fremme af menneskerettigheder og god regeringsførelse har bidraget til forbedringer af retssystemet, en mere fri presse og en styrkelse af det civile samfunds institutioner gennem partnerskaber, først og fremmest med NGO'er. Aktiviteterne har generelt øget kvinders deltagelse i udviklingsprocessen og har gennem målrettede indsatser styrket kvinders civile og lovfæstede rettigheder.

Danmark har desuden støttet NGO'ers arbejde for fremme af menneskerettigheder og uddannelse for marginaliserede befolkningsgrupper. Danskstøttede private udviklingsorganisationer har tilvejebragt undervisning for næsten 100.000 børn i Dhakas slumkvarterer, og for 40.000 fattige børn og voksne i kystdistrikterne.

Gennemførelsen af udviklingsprogrammerne påvirkes af, at donorer og udenlandske investorer konstant må kæmpe mod alle former for korruption. Korruptionen har sammen med manglen på nationalt ejerskab og god regeringsførelse i al almindelighed medført, at en stor del af den danske bistand er blevet implementeret gennem halv-offentlige parallelstrukturer, NGO'er og private entreprenører. På trods af at enkelte statslige organisationer har påbegyndt egne projektforberejdelser med henblik på at stimulere lokalt projektejerskab og opbygge institutionel kapacitet, er regeringens aktive deltagelse endnu ikke på et tilfredsstillende niveau. Der er stadig behov for at fremme det nationale ejerskab og udvikle og fremme mulighederne for, at landet selv kan gennemføre projekter gennem den bangladeshiske administration.

3 Rammerne for samarbejdet

3.1 Overordnede formål og målsætninger

De overordnede formål med udviklingssamarbejdet mellem Bangladesh og Danmark i strategiperioden er:

Overordnede formål:

Fattigdomsbekæmpelse gennem fattigdomsorienteret økonomisk vækst og styrkelse af den demokratiske udvikling, herunder fremme af god regeringsførelse, respekt for menneskerettighederne, minoritetsrettigheder og ligestilling.

Den danske udviklingsbistand skal bidrage til opfyldelse af de mål, der er formuleret i den bangladeshiske fattigdomsreduktionsstrategi (PRSP) og – på længere sigt – 2015 Målene (bilag 2). Monitoreringen af fremskridtene på den overordnede målsætning om fattigdomsreduktion, vil blive baseret på udviklingen i følgende indikatorer:

Indikatorer	1990	2002 benchmark	2015
Indkomstfattigdom	59	50	25
Ekstrem fattigdom	28	19	5
Spædbørnsdødelighed	94	53	18
Dødelighed blandt børn under 5 år	108	76	18

Kilde: Udkast til PRSP, december 2004, side 173.

Det vil ikke være muligt at måle den direkte effekt af den danske udviklingsbistand på disse indikatorer, idet den danske bistand til opfyldelsen af målene er forholdsvis beskedne. Udover monitorering af fremskridtene på de overordnede fattigdomsindikatorer, er der imidlertid udviklet specifikke indikatorer på programniveau til monitorering af fremskridt inden for det dansk-bangladeshiske samarbejde (se kapitel 4).

3.2 Strategier og prioriterede sektorer

Danmark vil bidrage til fattigdomsbekæmpelse ved at støtte gennemførelsen af PRSP'en, hvorfor det danske landeprogram vil blive bragt i overensstemmelse med de politikker og strategier, som er indeholdt heri. Danmark erkender behovet for en flerdimensional tilgang til fattigdomsbekæmpelse og har i landeprogrammet valgt at fokusere den danske støtte på indsatser til fremme af fattigdomsorienteret økonomisk vækst samt fremme af god regeringsførelse, menneskerettigheder og demokratisering.

Reduktion af fattigdom vil ske gennem støtte til øget økonomisk vækst på landet, hvor størsteparten af befolkningen lever og hvor fattigdommen er mest udbredt. Der vil blive givet støtte til udvikling af landbruget og andre økonomiske aktiviteter. Der vil især blive lagt vægt på fattigere husholdninger og husholdninger med kvindelige hovedforsørgere, samt på de oprindelige folk i CHT og andre steder med vedvarende fattigdom. Der vil desuden blive givet støtte til at fremme økonomisk vækst i den private sektor for at øge beskæftigelsesmulighederne uden for landbrugssektoren.

Problemer relateret til regeringsførelse vil blive behandlet systematisk i samarbejdet gennem policy-dialog, direkte indsatser og som et tværgående hensyn i alle andre indsatser. Det sker i erkendelse af de omkostninger, som følger af dårlig regeringsførelse, både i form af forspildte økonomiske muligheder og den mere langsigtede risiko for at underminere det bangladeshiske samfunds institutioner og strukturer. Der vil blive fokuseret på at fremme ansvarlighed, gennemsigtighed og retssikkerhed på alle samfundsniveauer og specielt i de institutioner (statslige og ikke-statslige), som Danmark samarbejder med i implementeringen af den danske bistand. Danmark vil gennem hele strategiperioden fortsat overveje nye måder at støtte regeringen i dens bestræbelser på at forbedre regeringsførelsen, herunder gennem selektiv støtte til reformer i den offentlige sektor.

Fremme af demokratisering og respekt for menneskerettighederne vil også blive behandlet systematisk, herunder gennem policy-dialog, et særligt program, og som tværgående hensyn. For at øge de fattiges deltagelse og medbestemmelse i forbindelse med planlægning og gennemførelse af regeringens politikker og strategier, vil der blive lagt vægt på støtte til decentraliseret planlægning og kapacitetsopbygning på lokalt niveau. Danmark vil støtte regeringsinitiativer til yderligere decentralisering og overdragelse af beføjelser til lokalt niveau. Menneskerettighedsprincipper og deres praktiske anvendelse vil blive søgt fremmet på alle samfundsniveauer for at støtte regeringens løfte om at garantere alle borgere deres grundlovsgivne rettigheder. Der vil blive lagt særlig vægt på at styrke rettighederne for fattige og sårbare grupper som kvinder, oprindelige folk og børn.

En øget grad af nationalt ejerskab til både planlægning og implementering af udviklingsprogrammerne vil være afgørende for at sikre en optimal anvendelse af donorbistanden, herunder at sikre langsigtet bæredygtighed af indtægterne. Danmark vil derfor fortsat støtte opbygningen af kapacitet på alle niveauer til at administrere, implementere og sikre bæredygtigheden i udviklingsbistanden, og dermed samtidig øge ansvarligheden og gennemsigtigheden inden for de nationale strukturer. Målet er, i løbet af strategiperioden, gradvist at reducere dansk-støttede parallel-strukturer og i stigende grad at benytte decentrale strukturer, bæredygtige civilsamfundsorganisationer samt private aktører. Den danske rådgiverbistand vil derfor gradvis komme til at fokusere på at yde rådgivning til sektorplanlægning og monitorering, samt finansiel ledelse og kontrol.

For at fremme de ovennævnte mål vil Danmark intensivere policy-dialogen med regering, opposition og andre relevante parter med henblik på at fremskynde reformprocessen i landet. Det indebærer fortsat aktiv deltagelse i Bangladesh Development Forum (BDF), som koordineres af Verdensbanken, og ligeledes en fortsat aktiv rolle i LCG såvel som i alle relevante LCG undergrupper og arbejdsgruppemøder. Andre kanaler omfatter de regelmæssige højniveauforhandlinger mellem Bangladesh og Danmark, EU, "Nordic Plus" og andre relevante fora. Der vil desuden blive taget skridt til at udvikle dialogen med andre partnere i udviklingsamarbejdet, herunder civilsamfundet.

Geografisk dækning

Mens en række programkomponenter vil blive implementeret nationalt, vil en betydelig del af bistanden fortsat blive fokuseret på udvalgte distrikter i kystbæltet i det sydlige Bangladesh (især Lakshmipur, Feni, Noakhali, Patuakhali og Barguna). Her er der udbredt fattigdom og kun få aktive donorer. Områderne ligger i de yderste dele af deltaet, formet af Bangladesh's tre største floder, og er regelmæssigt udsat for naturkatastrofer såsom cykloner og oversvømmelser. Afhængig af den lokale udvikling, vil også CHT blive et fokusområde for dansk bistand og politisk indsats. Valget mellem geografisk begrænsede eller nationale indsatser indenfor de enkelte sektorer vil afhænge af behov, ressourcer, andre udviklingspartners involvering og, ikke mindst, regeringens prioriteter.

Prioritetssektorer og områder

På grundlag af de ovenfor nævnte formål og valgte strategier, hidtidige erfaringer med bistanden, særlige behov og den almindelige donorsituation er der enighed mellem Danmark og Bangladesh om at prioritere følgende tre sektorer/-områder: (i) Landbrug (herunder biveje i landdistrikter); (ii) vandforsyning og sanitet, og (iii) menneskerettigheder, demokratisering og god regeringsførelse. Derudover vil der, hvis situationen tillader det, blive tale om en særlig indsats for udviklingen i Chittagong Hill Tracts. Udviklingsprogrammet for den private sektor (PSD) vil fortsætte, ligesom arbejdet for etablere ordninger for blandede kreditter med offentlige og private virksomheder. Danmark anerkender vigtigheden af at støtte reformbestrebelse, herunder reformer af den offentlige sektor, skattereformer og reformer med henblik på at styrke udviklingen af den private sektor - og vil løbende vurdere mulighederne for mindre strategiske indsatser.

Støtten til landbrugssektoren vil blive fortsat på det nuværende niveau. Landbrugssektoren genererer ca. 63 pct. af den samlede nationale beskæftigelse og bidrager med 18 pct. til det samlede BNP, og har i løbet af de seneste ti år bidraget med ca. tre procentpoint til den årlige økonomiske vækst. Som den største enkeltleverandør af indtægt og beskæftigelse er landbrugssektoren særlig afgørende for fattigdomsbekæmpelsen, hvilket også afspejles i regeringens prioriteter. Bangladesh er nu i stand til at optage såkaldt bløde lån (IDA-betingelser) med henblik på udvikling af infrastrukturen, herunder veje, hvorfor den danske støtte til transportsektoren vil blive reduceret i strategiperioden. Den eksisterende støtte til hovedveje og færgetransport vil blive udfaset, mens støtte til arbejdskraftintensiv anlæggelse af biveje i landdistrikterne vil blive fortsat.

Eftersom denne støtte er tæt forbundet med landbrugssektorprogrammet (udvikling af infrastrukturen i landdistrikterne fremmer markedsadgangen for landsbrugsprodukter), og støtten forudses anvendt i samme distrikter, vil transportsektorstøtten blive integreret i landbrugssektorprogrammet fra 2006.

Støtten til vand- og sanitetssektorprogrammet vil udgøre en stigende andel af landerammen gennem strategiperioden og vil have forstærket fokus på forbedring af hygiejne og sanitet i landdistrikterne. Støtten til infrastrukturen i byerne vil blive udfaset i de kommende år. Bistanden til fremme af menneskerettigheder ventes at stige i strategiperioden. Den danske bistand til området i løbet af strategiperioden vil lægge øget vægt samarbejde med civilsamfundet. Støtten vil især blive fokuseret på styrkelse af kvinders, børns og oprindelige folks rettigheder og på fremme af menneskerettigheder gennem oplysning og uddannelse. Programmets øgede fokus på god regeringsførelse er foranlediget af den udbredte korrupsion, som findes i alle samfundslag og som gennemsyrrer de offentlige serviceydelser. Den danske bistand skal derfor bidrage til fremme af god regeringsførelse samt et effektivt og retfærdigt retssystem gennem støtte til centrale institutioner på området.

Situationen i Chittagong Hill Tracts (CHT) udgør en særlig udfordring. I medfør af Danmarks fortsatte høje prioritering af oprindelige folks rettigheder og den overordnede målsætning om fattigdomsbekæmpelse, vil Danmark fortsat støtte befolkningen i CHT, herunder ved at øve konstant pres på den fulde implementering af fredsaftalen fra 1997. Desuden vil blive gennemført mindre bistandsindsatser.

Landerammen

Den vejledende landeramme udgør DKK 200 mio. kr. årligt i perioden 2005-2009, mens privatsektorprogrammet forventes at stige gradvis fra DKK 25 mio. i 2005 til 35 mio. i 2009. Tabellen nedenfor skitserer den planlagte fordeling af støtten mellem sektorer og fokusområder i strategiperioden. Der forudses en gradvis forskydning i fordelingen i retning af større vægt på menneskerettigheder, demokratisering og god regeringsførelse, herunder øget vægt på støtte gennem civilsamfundet, samt en mulig forstærket støtte til CHT. Støtten til transportsektoren vil blive reduceret og komponenten integreret i landbrugssektorprogrammet.

Sektor	2005 (%)	2009 (%)
Vand og sanitet	20	25
Transport	27	0
Landbrug, herunder biveje i landdistrikterne fra 2006	30	45
Menneskerettigheder, demokratisering og god regeringsførelse ²	18	25
Lokal bevillingskompetence	05	05
I alt	100	100

² Programmet omfatter øget støtte til civilsamfundsorganisationer. Også støtte til kapacitetsopbygning af institutioner i CHT med henblik på gennemførelsen af CHT-fredsaftalen forventes indeholdt i programmet.

3.3 Partnerskabsforpligtelser og risikofaktorer

Med et fælles mål om fattigdomsreduktion, blev Bangladesh og Danmark i 2004 enige om en række partnerskabsforpligtelser, som vil være styrende for samarbejdet i strategiperioden. Fremskridt på de aftalte områder vil løbende blive monitoreret:

Bangladesh will:

- Continue to implement reforms to improve governance and achieve higher and sustained economic growth endeavoring to create the foundation for successful implementation of the poverty reduction strategy
- Accelerate measures to curb corruption and misuse of funds, including (i) an anti-corruption action plan endorsed by Cabinet, (ii) tracking of public spending leakages, (iii) strengthening the external oversight by ensuring the independence of the Office of the Comptroller and Auditor General and its accountability to the Parliament, (iv) ensuring the functioning of an independent Anti-Corruption Commission, and (v) endeavoring to ensure that institutions responsible for enforcing existing procurement regulations are given the financial and human resources needed to enable them to do so effectively
- Ensure the functioning of an independent, operational National Human Rights Commission
- Separate judiciary from executive control by implementing the Supreme Court order of 1999 as an element in establishing proper rule of law
- Show continued and strengthened commitment to address Bangladesh's development needs by assuming a leading role in coordination of external assistance and hereby anchoring ownership locally
- Allocate adequate counterpart funding and personnel for implementation of the country programme and actively work to ensure sustainable implementation through existing institutional infrastructure, as per agreements
- Speed up implementation of the 1997 Chittagong Hills Tracts Peace Accord

Denmark will:

- Provide funding and technical assistance for implementation of the development programme supported by Denmark, and in this connection provide multi-annual indicative figures for the Danish development assistance
- Align programmes with the PRSP and the MDGs
- Gradually enhance channeling of funds through government systems as financial management capacity improves
- Increasingly implement programmes through government structures and dismantle parallel structures
- Report regularly on the availability of funds to the Government of Bangladesh
- Coordinate with other relevant donors to the extent possible

En række faktorer må forudses at påvirke udviklingssceneriet i strategiperioden og dermed også påvirke samarbejdets succes.

På den politiske front er den bangladeshiske regering forpligtet til at fortsætte demokratiseringsprocessen og til at gennemføre reformer på regeringsførelsesområdet. Regeringen har klart forpligtet sig til at gennemføre en række reformer, som vil kunne bidrage markant til bestræbelserne på at etablere et reelt retssamfund og forbedre regeringsførelsen, men reformerne lader vente på sig. Det er af afgørende betydning for at fastholde troen på reformer og øge den økonomiske vækst og fattigdomsreduktionen, at det politiske arbejdsklima mellem regering og opposition genskabes. Den nuværende situation med konfrontationspolitik, svækkelse af lov og orden samt korruption bremser udviklingen og mindsker effekten af regeringens kamp mod fattigdom.

På den økonomiske front har regeringen med succes gennemført visse reformer for at stabilisere økonomien med henblik på at fremme vækst og fattigdomsreduktion. Men det er nødvendigt med flere strukturreformer for at forbedre investeringsklimaet og sætte mere fart på den økonomiske vækst. Fattigdomsreduktionen kan kun gennemføres i stor skala ved hjælp af vedvarende høj økonomisk vækst og gennem et omfattende reformprogram. Uden effektiv korruptionsbekæmpelse og forbedret regeringsførelse, vil målsætningen om halvering af fattigdommen senest i 2015 ikke kunne opnås. Regeringen må én gang for alle tage uigenkaldelige beslutninger som et stærkt signal til internationale investorer og udviklingspartnere om, at man vil bekæmpe korruption, forbedre lov-og-orden situationen og sørge for sikkerhed for borgere og den private sektor.

Den langsommelige implementering af regeringens årlige udviklingsprogram, ineffektiv ressourceanvendelse, forsinkelser af både opstart og gennemførelse af projekter, forsinkede beslutninger om materielanskaffelser og godkendelse af rådgivere, hyppige udskiftninger af projektledere osv., udgør alvorlige hindringer for et godt samarbejde. Regeringens fortsatte støtte og ejerskab i forbindelse med vurdere forløbet af udviklingsaktiviteterne og øvrige implementeringsrelaterede spørgsmål vil være helt afgørende for at fremme en mere effektiv udnyttelse af ressourcerne og forstærke virkningen af udviklingsindsatserne.

3.4 Tværgående og andre prioriterede hensyn

De tværgående hensyn, som er indarbejdet i den danske udviklingspolitik, vil blive inddraget i alle sektorprogrammer og projekter i strategiperioden.

2015 Målene og PRSP'ens målsætninger kan næppe opfyldes uden en stærk indsats på ligestillingsområdet. Der er stadig markante uligheder mellem kønnene, både når det drejer sig om økonomisk og såkaldt menneskelig fattigdom. Kvinderne bærer ikke kun en uforholdsmæssig stor del af den økonomiske fattigdom, men er også ringere stillet for så vidt angår adgang til uddannelse, sundhedsydelser og beskæftigelse. I den danske udviklingsbistand prioriteres derfor øget ligestilling og indarbejdelse af ligestillingsaspekter i alle sektorprogrammer og projekter. Særlige programaktiviteter vil omhandle kvinders rettigheder, herunder bekæmpelse af vold mod kvinder og handel med kvinder.

Danidas erfaringer med indsatser på ligestillingsområdet vil blive inddraget i nye målrettede aktiviteter. *Landbrugssektorprogrammet* vil sikre kvinder bedre adgang til konsulenttjenester, kvindelig repræsentation i forskellige organisationer, beskæftigelse og uddannelse af kvindelige landbrugskonsulenter og funktionærer, støttefaciliteter for kvindelige landbrugskonsulenter og landbrugskonsulenttjenesternes fokusering på udvalgte kvindegrupper. Ligestilling vil også få en central placering i bistanden til biveje under landbrugssektorprogrammet, idet såvel kvinder som mænd vil blive inddraget i udvælgelsen af veje og således have indflydelse på beslutninger om adgang til markeder, skoler osv. Ligeledes vil kvindegrupper fortsat blive inddraget i anlæg og renovering af veje. Hvad angår støtten til *vand- og sanitetssektorprogrammet* vil kvinders repræsentation blive sikret i brugerkomitéer og beslutningsorganer.

Miljø vil fortsat blive behandlet som et tværgående hensyn og et integreret element i sektorprogrammerne. Miljøeffektvurderinger vil blive udført i forbindelse med udformningen af nye faser i sektorprogrammerne, samtidig med overvejelser om integration af relevante miljøbevarende foranstaltninger og specifikke aktiviteter for at sikre en gunstig virkning på miljøet. Under *landbrugssektorprogrammet* vil de miljøbevarende foranstaltninger, som er anbefalet i miljøforvaltningsplanen, i fællesskab udarbejdet af Bangladesh og Danida i 2002, blive gennemført i kystbæltet til fordel for de fattige bønder. Centrale miljøhensyn og nødvendige beskyttelsesforanstaltninger vil blive indarbejdet så de er både operationelle og smidiggør opfølgning og monitorering på lokalt niveau. Hvad angår støtten til biveje under landbrugssektorprogrammet, vil der blive gennemført miljøvurderinger af ny infrastrukturudvikling og af påvirkningerne fra anlægsarbejdet.

Demokratisering, menneskerettigheder og god regeringsførelse vil blive højt prioriteret, både som et selvstændigt program og som tværgående hensyn inden for sektorprogrammerne. Med henblik på at operationalisere menneskerettighedsspørgsmålene inden for sektorprogrammerne vil danskstøttede aktiviteter tilstræbe, at (i) styrke fattige og sårbare gruppers rettigheder, (ii) støtte effektueringen af statens ansvar for at realisere de givne rettigheder, samt, af særlig betydning, (iii) bidrage til større bevidsthed om menneskerettighederne og de fattiges muligheder for at håndhæve deres rettigheder.

En særlig udfordring vil være at støtte kapacitetsopbygning i regeringsstrukturene samt forbedre den offentlige sektors ansvarlighed og gennemsigtighed, ikke mindst på lokalt niveau. På sektorniveau vil Danida fortsat behandle problemer relateret til regeringsførelse gennem støtte til policy-ændringer og institutionelle ændringer for at forbedre den offentlige forvaltning såvel som støtte til fremme af god forvaltningsskik hos de private virksomheder og civilsamfundsorganisationer, som man samarbejder med på tværs af landeprogrammet. Fremme af pluralisme i civilsamfundet vil blive særligt prioriteret, idet den demokratiske kultur hos civilsamfundsorganisationer og NGO'er ofte er meget begrænset.

Bekæmpelse af korrupcion vil blive mere markant integreret i støtten til statslige organisationer, NGO'er og civilsamfundsorganisationer. Danidas handlingsplan til bekæmpelse af korrupcion vil blive implementeret, ligesom dansk bistand – gennem både sektorprogrammer og en integreret indsats - fortsat vil fokusere på opbygning af lokal administrationskapacitet som kan understøtte regeringens decentraliseringspolitik.

Den private sektor i Bangladesh er meget dynamisk og har været den vigtigste drivkraft for den økonomiske vækst og udvikling i de sidste ti år. Der er allerede indbygget initiativer til udvikling af den private sektor i alle igangværende sektorprogrammer, og dette vil blive yderligere styrket i forbindelse med for eksempel vejbyggeri, etablering af vandforsyninger i landdistrikterne, såsæds- og fiskeproduktion, markedsføring osv. Privatsektorprogrammet (PSD) har i de senere år vist meget gode resultater og stort potentiale, og vil blive udbygget. Støtte til kapacitetsudvikling i den private sektor vil især blive givet gennem landbrugssektorprogrammet og som en del af privatsektorprogrammet.

Det anslås, at antallet af HIV-positive i Bangladesh er ca. 13.000. Men forudsætningerne er tilstede for udvikling af en egentlig HIV/AIDS-epidemi. Risiko-adfærden er sammenlignelig med lande i regionen, som plages af epidemier, Bangladesh har porøse grænser til Indien og Burma (hvor smitteraten er alarmerende høj), og der er generelt en usikker praksis ved blodtransfusion og ringe opmærksomhed og viden om HIV-smitte og forebyggelse.

Den bangladeshiske PRSP erkender betydningen af forebyggelsestiltag som del af den bredere fattigdomsstrategi, med en antagelse om at ændret livsstil vil øge risikoen for spredning af HIV/AIDS. PRSP'en fremhæver behovet for en massiv oplysningskampagne med særligt fokus på kvinder og unge, og opstiller mål for reduktion af infektionsrisikoen for HIV og andre seksuelt overførte sygdomme.

Hvor det er muligt, vil oplysning om HIV/AIDS og prævention blive inddraget i oplysnings-, uddannelses- og kommunikationsaktiviteterne (IEC), indeholdt i de danske sektorprogrammer. Der vil på grund af den religiøse og kulturelle følsomhed overfor emner relateret til seksualitet blive anvendt alternative tilgange og kommunikationsstrategier med henblik på mobilisering af lokalsamfundet i kampen mod HIV/AIDS. Oplysningskampagner kan oplagt drage nytte af kulturelle medier som teater, drama og sang, for mere effektivt at ramme målgruppen og modvirke social stigmatisering af HIV/AIDS-ramte

Børn og unge er en særlig udsat gruppe, som især vil blive støttet gennem uformelle uddannelsesaktiviteter og gennem arbejdet med menneskerettigheder og god regeringsførelse. Der vil endvidere blive fokuseret på handel med børn.

Muligheden for at udvikle uformel uddannelse som et tværgående tema i sektorprogrammerne vil blive forfulgt, f.eks. i forbindelse med træningsaktiviteter på lokale landbrugsskoler og undervisningscentre under landbrugssektorprogrammet, i forbindelse med hygiejnefremme og -oplysning under vand- og

sanitetssektorprogrammet, eller i forbindelse med træningskurser for organiserede kontraktansatte arbejdshold inden for støtten til biveje under landbrugssektorprogrammet.

Det vil blive tilstræbt at integrere den kulturelle dimension i den nuværende og fremtidige sektorprogramstøtte, programmet for menneskerettigheder, demokratisering og god regeringsførelse samt gennem særlige støtteinitiativer til udvikling af kulturlivet. Indenfor sektorprogrammerne vil traditionelle former for folkeoplysning blive bredt anvendt med henblik på at formidle centrale budskaber. Endvidere overvejes at benytte kultur som støtte til de tværgående hensyn i sektorprogrammerne, som f.eks. oplysning om HIV/AIDS, menneskerettigheder og kvinders rettigheder. På grundlag af tidligere erfaringer med støtte til kulturprojekter, vil kultur endvidere blive betragtet som en økonomisk faktor.

3.5 Implementering

Centraladministrationen vil fortsat være den vigtigste partner i udviklingssamarbejdet. Men på grund af problemerne med regeringsførelse og udbredt korruption vil en stor del af bistandsaktiviteterne blive udført i direkte partnerskab med lokale myndigheder, civilsamfundet og NGO'er.

Kapaciteten hos de centrale partnerinstitutioner på regeringsniveau inden for de dansk prioriterede sektorer er for indeværende ikke tilstrækkelig til at multi-donor budgetstøtte kan anvendes som finansieringsinstrument. Det vil derfor på kort og mellemlangt sigt være nødvendigt, fortsat at give øremærkede bidrag til sektorprogrammer og tematiske programmer. Men mulighederne for at indgå i "basket-funding" og andre initiativer (som monitorering og teknisk bistand) med andre donorer vil løbende blive vurderet, specielt, hvor støtten omfatter samme samarbejdspartnere.

Til trods for den manglende decentraliseringsreform vil Danmark inden for de enkelte programmer fortsat støtte og fremme opbygningen af lokale forvaltningsstrukturer. Med henblik på at styrke lokalforvaltningen og involveringen af lokalbefolkningerne, er det vigtigt at støtte omstruktureringen af roller og ansvarsområder mellem de lokale og centrale myndigheder og at styrke forbindelsen mellem de to niveauer.

Der vil fortsat blive givet direkte støtte til civilsamfunds-organisationer, og det vil løbende blive vurderet, om der er mulighed for engagement i nye områder inden for sektorprogrammerne.

Rådgiverbistanden forventes at fortsætte, om end muligvis på et lavere niveau end hidtil. Det voksende antal bangladeshiske akademikere, som er højt kvalificerede især inden for de tekniske og socioøkonomiske områder, vil muliggøre en større inddragelse af lokal rådgivning i fremtiden. På langt sigt forventes, at Danida-

rådgivere primært vil skulle yde rådgivning i forbindelse med sektorplanlægning, forestå overordnet monitorering samt varetage finansiel ledelse og kontrol.

Foruden ekstern teknisk bistand, er det vigtigt at inddrage de nationale forskningsinstitutioner i implementeringen af sektorstøtten for at øge det bangladeshiske kompetence- og vidensniveau. Relevante danske forskningsinstitutioner vil derfor blive opfordret til at samarbejde med tilsvarende institutioner i Bangladesh, som f.eks. Bangladesh Institute of Development Studies (BIDS) og Power and Participation Research Centre (PPRC). Ligeledes vil samarbejdet med nationale tænketanke som Centre for Policy Dialogue (CPD) blive fortsat. Der vil tillige blive koordineret med aktive danske NGO'er i Bangladesh når dette anses for aktuelt.

Samarbejde med forskningsnetværk³ støttet af det danske Udenrigsministerium samt andre danske forskningsinstitutioner og ressourcebaser vil blive etableret og/eller styrket når det er aktuelt i forbindelse med forskningsstøtte og overførsel af teknologi indenfor sektorprogrammerne. Særligt indenfor landbrugssektorprogrammet er etableret samarbejde med "Network for Smallholder Poultry Development" (Fjerkrænetværket) og "Frøpatologisk Institut for Udviklingslandene", ligesom der gennem Danidas eget forskningsprogram, ENRECA, er etableret et forskningssamarbejde om ernæring og fødevarer sikkerhed mellem Landbohøjskolen i København, Dhaka Universitet og Bangladesh Rice Research Institute.

4 Det dansk-bangladeshiske samarbejdsprogram 2005-09

4.1 Landbrug

Mål, der skal være opfyldt senest 2009:

- **Afgrøder:** Udbyttet forbedret for 350.000 fattige og marginaliserede bønder gennem en produktionsforøgelse på 5-8 pct. pr. år og en indkomststigning på 10-12 pct. pr. år.
- **Fiskeri:** 75 pct. indkomststigning for over 100.000 fattige jordløse og marginaliserede fiskeopdrættere i de sydlige kystdistrikter.
- **Husdyrbrug:** 50 pct. indkomststigning og forbedret udbytte for 90 pct. af målgruppen af fattige kvindelige fjerkræopdrættere.
- **Veje i landdistrikterne:** 50 km regionale veje og 200 km biveje rehabiliteret i udvalgte områder.

Den nuværende fase af landbrugssektorprogramstøtten (ASPS) blev påbegyndt i juli 2000 og omfatter komponenter inden for sub-sektorerne afgrøder og fiskeri

³ Fem forskningsnetværker støttes af Udenrigsministeriet, nemlig: (i) Dansk vidennetværk indenfor Vand og Udvikling; (ii) Dansk Netværk for International Sundhedsforskning; (iii) Forskernetværk om god regeringsførelse, økonomisk politik og offentlig forvaltning (GEPPA); (iv) Jordbrugsnetværket for Ulandsrelateret Jordbrugsforskning (NETARD), og (v) Forskningsnetværk for Miljø og Udvikling (ReNED).

/husdyrbrug. Landbrugssektorprogrammet har til formål, gennem øget bæredygtig produktion, at øge indtægterne og forbedre levevilkårene for den fattigste landbefolkning. Programmet benytter en tværfaglig tilgang med henblik på at bevidstgøre målgrupperne om ernæring og søger at fremme udbud, tilgængelighed og kvalitet af fødevarer. Programmet fremmer en flerstrengt landsbrugsproduktion, herunder grøntsager, frugt, fjerkræ og fisk.

Den anden fase af sektorprogramstøtten forventes påbegyndt i juli 2006. Bistanden vil blive tilrettelagt med henblik på opfyldelse af udviklingsmålene, formuleret i PRSP'en samt i handlingsplanen for landbrugssektoren, vedtaget i maj 2003. Den overordnede målsætning for den næste fase vil være at bidrage til fattigdomsbekæmpelse gennem i) bedre muligheder for varieret produktion på husstands- og landsbyniveau, ii) større bevidsthed om naturligt ernæringsrigtige fødevarer og produktion heraf, og iii) øget inddragelse af kvinder og andre underprivilegerede grupper i sektoraktiviteterne. Sidstnævnte er særligt vigtigt på grund af kvindernes stigende andel i arbejdsstyrken i landdistrikterne. Derudover vil der i strategiperioden være øget fokus på markedsføring og markedsadgang for landbrugsprodukter.

Den anden fase vil indebære støtte til landbrugssektoren i form af forbedrede tekniske landbrugskonsulenttjenester til producenterne med større inddragelse af NGO'er, lokalsamfunds-organisationer (CBO'er) og den private sektor. Det vil ske i overensstemmelse med støtten til den statslige indsats, fokuseret på regulering, forskning og konsulenttjenester. Programmet vil yderligere støtte oprettelsen af bæredygtige indkomstgenererende små-virksomheder, med særligt fokus på inddragelse af fattige og kvinder.

Overordnet vil bistanden til sektoren omfatte støtte til udvikling af såsæd og forbedrede rådgivningsmetoder. Brugen af ukrudtsmidler og pesticider vil blive minimeret ved hjælp af feltrådgivning og i sammenhæng med forbedret udnyttelse af kunstgødning. Hvor det er muligt, vil anvendt forskning i nye landbrugsteknologier blive støttet.

Fiskeopdrættere vil modtage støtte til produktionsforbedring, og der vil blive givet øget støtte til mindre husdyrbrug. Indsatserne vil blive koncentreret om de fattige jordløse bønder og om at tilbyde bredere rådgivningstjenester for produktion af afgrøder. Der vil til alle involverede områder blive givet institutionel policy-støtte gennem en integreret landbrugsudviklingsplan (IADP).

Transportsektorprogrammet, omfattende vejtransport og flodtransport, blev påbegyndt sidst i 2000 for en femårsperiode. En ny sub-sektor for biveje i landdistrikterne vil blive integreret i landbrugssektorprogrammet, og forventes nærmere planlagt i 2005. Støtten til biveje i landdistrikterne forventes at medvirke til at effektivisere udnyttelsen af de produktive ressourcer herunder forbedring af varetransport, markedsvilkår, adgang til sociale serviceydelser og bevægelsesfrihed på arbejdsmarkedet. Hertil kommer den positive effekt i relation til investeringer og udvikling af hidtil isolerede områder. Støtten forventes desuden indirekte at

ville bidrage til udvikling af menneskelige ressourcer og deltagerorienteret forvaltning, idet indsatsen vil støtte decentralisering og opbygning af kapacitet blandt lokale embedsmænd til at planlægge, implementere og monitorere vejarbejde samt forvalte de økonomiske midler overdraget til det lokale niveau.

Det tætte samarbejde med donorer, som støtter transportsektoren, nemlig Verdensbanken, Den Asiatiske Udviklingsbank, den japanske udviklingsorganisation (JICA) og den tyske udviklingsorganisation (GTZ) vil blive videreført. Socioøkonomisk og teknisk monitorering vil blive højt prioriteret. Der vil blive gennemført en evaluering af både planlægning og prioriteringer for at vurdere tilfredsheden med processen blandt alle interessenter, herunder især hos de fattige og hos kvinderne.

Landbrugssektorprogrammet vil primært blive gennemført i de fattigere områder i kystbæltet (Greater Noakhali og Greater Barisal), om end enkelte komponenter (integreret skadedyrsbekæmpelse og jordbundsbonitet) er nationale programmer, som vil blive gennemført i de fleste distrikter. Der vil specielt blive lagt vægt på integration og koordination mellem komponenter, sub-sektorer (afgrøder, fiskeri/husdyrbrug, biveje i landdistrikterne) og mellem sektorer (vand & sanitet).

4.2 Vand og sanitet

Mål, der skal være opfyldt senest 2009:

- 90 pct. af befolkningen i indsatsområdet har fået adgang til forbedret sanitet.
- 90 pct. af befolkningen i indsatsområdet har fået adgang til rent drikkevand.
- Størstedelen af skoler i programområdet forsynet med latriner og installationer til håndvask, og hygiejneundervisning gennemført.
- Lokale myndigheder i programområdet (f.eks. Union Parishads i landdistrikter og Ward Committees omkring byområder) effektive i levering af vandforsyning og sanitære faciliteter.

Danmark har støttet vand- og sanitetssektoren i Bangladesh siden 1972. Den første fase af sektorprogrammet vil være afsluttet i juni 2005. Støtten forventes at have ført til udbredelse af vandforsyning og forbedret adgang for de fattige til rent drikkevand og sanitet, forbedret hygiejnisk adfærd, øget kapacitet på vand- og sanitetsområdet hos de lokale myndigheder og i lokalsamfundene, samt udvikling af nye teknologier og nye metoder til levering af offentlige tjenesteydelser.

Anden fase af sektorprogramstøtten er planlagt for en femårig periode (2005-2009). Det overordnede formål for den næste fase vil være at bidrage til fattigdomsbekæmpelse gennem forbedring af befolkningens sundhedstilstand og en mere bæredygtigt anvendelse af vandressourcerne, og derigennem bidrage til opfyldelsen af 2015 Målene i relation til vandforsyning og sanitet (dvs. halvere antallet af mennesker uden permanent adgang til rent vand og sanitet.) De

nationale bestræbelser for integreret styring af vandressourcer vil blive støttet med henblik på effektiv udnyttelse af eksisterende ressourcer. Aktiviteterne inden for vand- og sanitetssektoren forudses desuden at støtte elementer i den nationale fattigdomsstrategi, såsom menneskelig udvikling, øget ligestilling og deltagerorienteret forvaltning. Sektorprogrammet forventes indirekte at bidrage til andre vigtige målsætninger i fattigdomsreduktionsstrategien og 2015 Målene, herunder reduktion af spædbørnsdødeligheden og dødeligheden for børn under fem år, sikring af et bæredygtigt miljø samt en generel forbedring af levevilkårene for fattige både i byer og landdistrikter.

Den fremtidige danske bistand til sektoren vil fokusere på:

- Forbedret adgang til hygiejnefremmende foranstaltninger, sanitet og vandforsyning for fattige, specielt i områder helt uden eller med meget ringe forsyning i kystbæltet, Chittagong Hills og udvalgte områder i den nordvestlige del af landet.
- Policy-støtte, institutionel udvikling og kapacitetsopbygning inden for vand- og sanitet samt integreret vandressourceforvaltning.
- Støtte til decentralisering og brugerdeltagelse inden for vand og sanitet.
- Støtte til inddragelse af den private sektor og NGO'er samt netværks- og kapacitetsopbygning i gennemførelse af vand og sanitet.
- Styrkelse af hygiejnefremme samt initiativer på sanitetsområdet fra lokalsamfundene, som inddrager relevante dele af både sundheds-, informations- og uddannelsessektoren.

Aktiviteterne vil blive implementeret gennem eksisterende strukturer og lokale myndigheder, understøttet af NGO'er og private aktører. Der vil blive lagt vægt på partnerskab, ejerskab, lokal deltagelse og donorkoordinering. Monitorering af aktiviteterne vil blive baseret på en række output- og effekt-indikatorer relateret til de overordnede mål. Procesmonitorering vil omfatte særligt prioriterede tværgående hensyn som decentralisering og god regeringsførelse, ligestilling, menneskerettigheder samt et bæredygtigt miljø.

4.3 Menneskerettigheder, demokratisering og god regeringsførelse

Mål, der skal være opfyldt senest 2009:

- Anti-korruptionsinitiativer støttet gennem støtte til en velfungerende uafhængig anti-korruptionskommission.
- Etablering af mekanisme til effektiv koordinering af forebyggelsesindsats og behandling af sager om vold mod kvinder.
- Større bevidsthed og anerkendelse af oprindelige folks og minoriteters rettigheder afspejlet i regeringens planer.
- Styrket bevidsthed blandt kvinder om diskrimination og eksisterende lovgivnings utilstrækkeligheder, samt forbedret kapacitet blandt kvinder til at håndhæve deres rettigheder og kræve lovændringer.

Siden begyndelsen af 1990'erne er den danske støtte til forbedring af menneskerettigheder, demokratisering og god regeringsførelse (HRDGG) blevet styrket og udvidet. Indsatsen vil blive yderligere styrket i løbet af strategiperioden. Anden fase af HRDGG-programmet forventes iværksat ultimo 2005. En styrket program-tilgang skal bidrage til at skabe synergi både inden for programmet og i forhold til andre elementer af landeprogrammet.

Programmets overordnede formål vil fortsat være at fremme respekt for menneskerettigheder, støtte demokratiseringsprocessen og at fremme god regeringsførelse. Det strategiske fokus vil være rettet mod:

- At sikre og fremme kvinders, børns og oprindelige folks rettigheder og adgang til retslige instanser.
- At sikre støtte til centrale institutioner for god regeringsførelse, decentralisering og korruptionsbekæmpelse.
- At fremme respekt for menneskerettigheder, herunder gennem øget information, undervisning og kommunikation.

Mere specifikt vil programmet blandt andet prioritere støtte til kvinders og børns adgang til retssystemet, oprindelige folks rettigheder og oprindelige folks organisationer, undervisning i menneskerettigheder, decentralisering og kapacitetsopbygning hos lokale myndigheder, institutioner med ansvar for revision af offentlige finanser, ligesom HRDGG-processer og værdier generelt vil blive søgt indarbejdet i den offentlige administration. Der forudses desuden støtte til kapacitetsudvikling for parlamentet og domstolene samt støtte til processen vedrørende tilrettelæggelsen af valg til Parlamentet. Endvidere vil der blive givet støtte til en udvidelse af voksenuddannelsescentre for særligt sårbare befolkningsgrupper samt til NGO'ers programmer for grundskoleuddannelse og erhvervsfaglige uddannelser for underprivilegerede børn. Herudover vil programmet omfatte støtte til grundlovsgivne institutioner såsom en ombudsmand, en menneskerettighedskommission samt den nyligt etablerede antikorrupsionskommission.

Programstøtten vil bidrage til opfyldelsen af en række af PRSP'ens målsætninger vedrørende fattigdomsbekæmpelse særligt indenfor "human development", styrkelse af kvinders position og øget ligestilling, foranstaltninger til beskyttelse af udsatte grupper samt deltagerorienteret forvaltning. Desuden forventes, at støtten til lokale forvaltningsstrukturer vil bidrage til at bringe fattigdomsbekæmpelsen tættere på de fattige og bidrage til at anskueliggøre de lokale myndigheders ansvar for at levere offentlige tjenesteydelser. Ved strategiperiodens afslutning forventes, at de demokratiske institutioner og befolkningens deltagelse i udviklingsprogrammerne vil være yderligere styrket.

Karakteren af HRDGG-initiativerne medfører, at det i løbet af strategiperioden vil kunne vise sig nødvendigt at justere indsatsen, samtidig med at uforudsete muligheder kan dukke op. Der vil derfor være behov for fleksibilitet i relation til

gennemførelsen af programmet, ikke mindst fordi eksisterende demokratiske institutioner er under forandring og nye under etablering.

En afbalanceret fordeling af støtten mellem regeringsinstitutioner, retssystemet og civilsamfundsorganisationer vil blive tilstræbt. Programmet forventes at dække Bangladesh som helhed, og vil således ikke være begrænset til bestemte geografiske områder. Støtte til grænseoverskridende aktiviteter såsom indsats mod handel med kvinder og børn, såvel som fremme af sub-regionalt samarbejde i Sydasiens med henblik på idé- og erfaringsudveksling på områder af fælles interesse, vil desuden blive overvejet.

I lyset af manglen på en regeringsledet donorkoordination, vil det med henblik på at sikre maksimal effekt løbende blive tilstræbt at fremme donorkoordination i planlægningen af aktiviteter under programmet. Der vil ske monitorering af programmets levering af resultater, såvel i forhold til de overordnede målsætninger, i forhold til målsætningerne for programmets sub-komponenter og i forhold til de partnere, som gennemfører de konkrete aktiviteter. Specifikke indikatorer vil blive udviklet i denne henseende.

4.4 Chittagong Hill Tracts (CHT)

Mål, der skal være opfyldt senest 2009:

- Styrkelse af CHT-institutionernes kapacitet.
- Generel forbedring af sundhedstilstand gennem fremme af adgang til rent drikkevand samt forbedret adfærd i relation til personlig og huslig hygiejne.

I overensstemmelse med partnerskabsaftalen mellem Danmark og Bangladesh, vil den danske støtte til udviklingen i CHT blive fortsat. Det overordnede formål med bistanden til CHT vil være at støtte implementeringen af fredsaftalen for området og at forbedre levevilkårene for befolkningen i CHT, med særligt fokus på de oprindelige folks rettigheder. Udviklingsstrategien vil være baseret på følgende principper: (i) Styrkelse af institutionerne, etableret gennem fredsaftalen; (ii) støtte til mindre, målrettede indsatser; (iii) kapacitetsudvikling af lokale institutioner, og (iv) regelmæssige konsultationer med alle involverede parter.

Indenfor disse rammer vil strategierne umiddelbart og på kort sigt fokusere på:

- Støtte til udvikling af lokalsamfundene.
- Støtte til vandforsyning og forbedring af hygiejne og sanitet.
- Kapacitetsopbygning af lokale institutioner og oprindelige folks organisationer.

På længere sigt forudses endvidere dansk støtte til forbedringer af småveje og gangbroer i landdistrikterne som del af transportstøtten under landbrugssektorprogrammet. Forbedret vandforsyning og sanitet i CHT er højt prioritet hos lokalsamfundene. En første pilotfase indenfor vand- og

sanitetssektoren blev påbegyndt i begyndelsen af 2004, og et egentligt program til fremme af hygiejne, sanitet og vandforsyning (HYSAWA) er under forberedelse. HYSAWA-initiativet integrerer hygiejne, sanitet og vandforsyning og rettes mod fattige og udsatte grupper i de tre CHT-distrikter.

På baggrund af fremskridt i implementeringen af fredsftalen samt erfaringerne med implementering af mindre aktiviteter og institutionel kapacitetsudvikling, vil det blive overvejet, gradvist at opbygge et egentligt CHT-program, hvis sikkerhedssituationen og den politiske situation tillader det. Der vil i strategiperioden blive tilstræbt en styrket donorkoordination for indsatserne i området.

5 Anden bilateral bistand

5.1 Privatsektorprogrammet

Et privatsektorprogram (PSD) blev påbegyndt i 1999 med det formål at bidrage til økonomisk vækst og social udvikling gennem teknologioverførsel og etablering af bæredygtige partnerskabsprojekter mellem danske og bangladeshiske virksomheder. PSD-programmet er vokset hurtigt og udviser stort potentiale. Til dato er bevilget mere end DKK 110 mio. til 33 kommercielle partnerskaber, hvoraf halvdelen udgøres af joint-ventures med betydelige investeringer fra danske partnervirksomheder.

PSD-programmet bidrager effektivt til at gøre danske virksomheder med fornøden kapacitet opmærksomme på de kommercielle muligheder i Bangladesh. Gennem programmet identificeres løbende idéer til kommercielle projekter, som ikke tidligere er afprøvet, og som har potentiale til styrkelse af landets eksport eller import-substitution. Samtidig bidrager programmet til at sikre acceptable arbejdsvilkår i relation til sundhed og sikkerhed på arbejdspladsen, som prioriteres i samtlige projekter. Den væsentligste risikofaktor for projekterne har været mangelen på teknisk og ledelsesmæssig know-how i den private sektor i Bangladesh.

Den nuværende planlægning af projekter under PSD-programmet sker inden for især beklædningsindustri og informationsteknologi, men der er rige muligheder for at udvide PSD-aktiviteterne til andre områder med sigte på det voksende hjemmemarked for f.eks. infrastruktur, telekommunikation, el-produktion og forarbejdning af landbrugsvarer. Derfor forudses en årlig stigning i bevillingerne under PSD-programmet på ca. 25 pct. fra det nuværende niveau på DKK 20 mio. Den største udfordring vil være at finde danske partnere med fornøden kapacitet og villighed til at indgå langsigtede forpligtelser i Bangladesh, særligt i lyset af landets dårlige ry, affødt af især den ringe lov-og-orden situation og den omfattende korrupsion.

5.2 Programmet for Blandede Kreditter

Til dato er kun et enkelt projekt gennemført under Programmet for Blandede Kreditter. Herudover er et projekt til udbygning landets el-forsyningsnetværk for nylig blevet godkendt. Der arbejdes desuden med initiativer i relation til lufthavnsfaciliteter, fysisk infrastruktur samt vandforsyning til byer. Blandede kreditter vil, i takt med at gavebistanden til større anlægsarbejder udfases, eventuelt kunne danne grundlag for fortsat støtte til for eksempel hovedveje og vandforsyningsanlæg i byområder. Indhentede erfaringer vil blive anvendt til at identificere flere områder for samarbejde med både regeringen og den private sektor. Perspektiverne synes lovende, og programmet kan i strategiperioden forventes yderligere anvendt.

6. Monitorering af landeprogrammet

Alle danskstøttede udviklingsprogrammer er omfattet af strenge krav til monitorering og evaluering i fuld overensstemmelse med Danidas retningslinjer. Landeprogrammet for Bangladesh vil blive monitoreret på to niveauer: Lande- og programniveau. De overordnede fremskridt vil blive monitoreret gennem regeringens årlige monitorering af den nationale fattigdomsreduktionsstrategi (PRSP'en). Monitoreringen vil blive baseret på indikatorer for langsigtet effekt og outputs på nationalt niveau, indikatorer for outputs på sektorniveau og indikatorer for outputs på programniveau. Indikatorerne vil dække tre niveauer:

- Output-indikatorer, som monitoreres årligt.
- Outcome-indikatorer, som monitoreres midtvejs i program-/strategiperioden.
- Effekt-indikatorer, som bliver monitoreret ved slutningen af programperioden.

Harmonisering med andre donorer og de nationale systemer vil have høj prioritet. Danmark vil bistå i udviklingen af indikatorer for sektorerne og vil bidrage til styrkelse af den sektorspecifikke monitorering. Der vil blive afsat midler i sektorprogrammerne til styrkelse af sektorehedernes monitorerings- og evalueringskompetencer, og Danmark vil, i fællesskab med andre donorer, støtte regeringens arbejde med fattigdomsmonitorering gennem planlægningskommissionen under det bangladeshiske Finansministerium.

Med hensyn til Danidas interne monitorering vil resultater målt på output-indikatorer på sektorprogramniveau (én målbar indikator per komponent) indgå i den årlige VPA-aftale mellem ambassaden i Dhaka og Udenrigsministeriet. Performance Reviews vil blive gennemført af Udenrigsministeriet med henblik på vurdering af fremdriften i landeprogrammet, og landeprogrammet vil blive justeret i lyset af fremkomne anbefalinger.

Endelig forventes i løbet af strategiperioden gennemført en evaluering af landeprogrammet, med henblik på vurdering af de opnåede resultater og angivelse af retningslinier for det fremtidige udviklingssamarbejde mellem Danmark og Bangladesh.

Bilag 1: Økonomiske og sociale nøgletal for Bangladesh

Økonomiske nøgletal	
Areal (km ²)	144.000
Befolkning (mio., 2003)	138,1 ¹
BNI (mio. USD, 2003)	54.600 ¹
BNI pr. indbygger (USD, 2003)	400 ¹
Årlig økonomisk vækst (BNP, 2003)	5,3% ¹
Årlig økonomisk vækst pr. indbygger (BNP, 1990-2002)	3,1% ¹
Værditilvækst i pct. BNP i landbruget (2003)	21,7 % ¹
Værditilvækst i pct. af BNP i industrien (2003)	26,6% ¹
Værditilvækst i pct. af BNP i servicesektoren (2003)	51,7% ¹
Officiel udviklingsbistand pr. indbygger (USD, 2002)	6,7 ¹
Samlet udlandsgæld (EDT) (mio. USD,2002)	17.037 ³
Heraf multilateral gæld (mio. USD, 2002)	12.123 ³
Gældsbetjeningsrate (2002)	7,3 pct. ³

Sociale nøgletal	
Befolkningstilvækst (årlig pct., 2003)	1,7 pct.
Forventet levealder (2002)	62,1 år ¹
Spædbørnsdødelighed pr.1000 (antal af dødsfald i det første leveår, 2002)	48,0 ¹
Ingen adgang til forbedrede vandressourcer (2000)	3 pct. ²
Manglende adgang til nødvendig medicin (1999)	21-50 pct. ²
Antal læger pr.100.000 indbyggere (1990-2003)	23 ²
Voksen-alfabetisme (2002)	41,1 pct. ¹
Gennemførelse af grunduddannelse, i alt (pct. af aldersgruppe, 2002)	76,8 pct. ¹
Gennemførelse af grunduddannelse, piger (pct. af aldersgruppe, 2002)	77,9 pct. ¹
Offentlige udgifter til uddannelse (pct. af BNP, 1999-2001)	2,3 pct. ²
Offentlige udgifter til sundhed (pct. af BNP, 2001)	1,5 pct. ²
Offentlige udgifter til militæret (pct. af BNP, 2002)	1,1 pct. ²
Andel af indkomst eller forbrug – rigeste 10 pct. (2000)	26,7 pct. ²
Andel af indkomst eller forbrug – fattigste 10 pct. (2000)	3,9 pct. ²

- Kilder:
- 1) World Development Indicators Database, August 2004 (Verdensbanken)
  - 2) Human Development Report 2003 (FN's Udviklingsprogram)
  - 3) Global Development Finance 2004 (Verdensbanken)

Bilag 2: PRSP-målsætninger og benchmarks

Indikatorer	1990	2002 Benchmark	Årligt fremskridt 1990-2002 (%)	2015	Årligt fremskridt 2002-2015 (%)
Indkomst-fattigdom	59(50)	50(40)	-1.5(-1.9)	25(20)	-3.3(-3.3)
Ekstrem fattigdom	28	19	-3.2	5	-4.9
Voksen-alfabetisme	35	49.6	3.5	90	6.3
Grunduddannelse (påbegyndt)	56	86.7	4.6	100	1.2
Sekundær-uddannelse (påbegyndt)	28	52.8	7.4	95	6.1
Spædbørnsdødelighed (pr. 1000)	94	53	-3.6	18	-5.1
Under-femårs- dødelighed (pr. 1000 levendefødte børn)	108	76	-2.5	25	-5.2
Dødelighed i forbindelse med barnefødsel pr. 100.000 fødsler	480	390	-1.6	179	-4.2
Forventet levealder	56	64.9	1.3	73	1.0
Befolkningstilvækst	2.1	1.4	..	1.3	..
Pct. undervægtige børn	67	51	-2.4	26	-3.3

Kilde: Udkast til national fattigdomsreduktionsstrategi (PRSP), december 2004, side 173.

Note: I kolonnen vedrørende indkomst-fattigdom stammer hovedtallene fra Verdensbanken (CBN index), mens tallene i parentes er nationale data fra den såkaldte Household Income and Expenditure Survey.